

Agnieszka Lewicka-Zelent, Małgorzata Parcheta-Kowalik

Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej

Mediacja sądowa w opinii nieletnich przejawiających i doświadczających przemocy

Abstrakt: Mediacje sądowe w sprawach nieletnich odbywają się z udziałem młodzieży nieprzestrzegającej norm prawnych. Umożliwiają one zadośćuczynienie osobom pokrzywdzonym, a tym samym uniknięcie umieszczenia w placówkach o charakterze resocjalizacyjnym oraz uzyskanie przebaczenia, obniżenia poziomu wstydu i winy. Celem badań własnych było zapoznanie się z opiniami nieletnich na temat mediacji sądowej. W związku z tym badaniom poddano nieletnich chłopców z Ośrodka Kuratorskiego nr 3 w Świdniku. Posłużono się skalą „A” i „O” K. Kmieciak-Baran oraz kwestionariuszem ankiety własnej konstrukcji na temat mediacji. **Słowa kluczowe:** mediacja sądowa, przemoc, nieletni.

Wprowadzenie

Po nowelizacji Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w 2000 roku¹, do repertuaru środków stosowanych wobec nieletnich włączono mediację sądową. Obecnie sąd rodzinny może zaproponować nieletniemu udział w postępowaniu mediacyjnym w każdym etapie postępowania sądowego (art. 3a), co umożliwia mu zrealizowanie działań restytucyjnych na rzecz osób pokrzywdzonych w mo-

.....

¹ Dz.U. 2010, Nr 33, poz. 178.

mencie wykazywania gotowości do podjęcia dialogu, w celu wypracowania porozumienia mediacyjnego².

Podczas definiowania pojęcia „mediacja”, zwraca się uwagę na różnorodne czynniki, jednakże można wskazać na kilka stałych elementów, oddających ich naturę. Pomimo, że niektórzy traktują je jako metodę lub technikę³, a inni jako interwencję w konflikt⁴, z całą pewnością wpisują się one w proces komunikacyjny, w którym nieodzowne jest przestrzeganie pewnych zasad. Aby zachować sens i ideę sprawiedliwości naprawczej, muszą być realizowane w praktyce reguły dobrowolności, neutralności i bezstronności⁵. Podczas mediacji zawsze obecny jest pośrednik, który wspiera strony konfliktu w drodze do osiągnięcia porozumienia i spisania ugody mediacyjnej⁶. Dlatego uznano, że „mediacja jest dialogiem między osobami będącymi w konflikcie, którego celem jest osiągnięcie porozumienia oraz poprawa relacji społecznych, a przebiegającym w obecności osoby wspierającej – mediatora”⁷. Jej celem jest udzielenie pomocy zwaśnionym stronom w dojściu do wzajemnie akceptowalnego porozumienia w kwestiach spornych⁸.

Spotkania mediacyjne najczęściej przebiegają, z uwzględnieniem stałych składowych. Ch. Moore⁹ proponuje rozpocząć mediację od ustalenia charakteru relacji ze stronami oraz wyboru strategii mediacyjnej. Po zgromadzeniu i dokonaniu analizy niezbędnych informacji o bieżącym konflikcie, pośrednik opracowuje plan pracy ze stronami. Od początku dba o stworzenie klimatu zaufania i bezpieczeństwa, co ułatwia stronom ujawnianie swoich potrzeb i szczere okazywanie przeżywanych emocji. Pierwsze spotkanie najczęściej ma charakter informacyjny, podczas którego mediator uzyskuje zgodę stron na kontynuowanie mediacji. Po ustaleniu listy problemów do rozwiązania, dokonuje się analizy każdego z nich, co umożliwia odkrycie ukrytych potrzeb stron oraz odnalezienie, na drodze negocjacji, optymalnego rozwiązania, satysfakcjonującego obu partnerów interakcji. Uwieńczeniem spotkań mediacyjnych jest spisanie formalnej ugody mediacyjnej, która jest przedstawiona sędziemu, prowadzącemu daną sprawę.

Jak twierdzi Ch. Moore¹⁰, dobór etapów postępowania mediacyjnego warunkowany jest „charakterem dyskursu mediacyjnego (czynnikami proceduralnymi,

² A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Lublin 2013, s. 45.

³ U. Haeske, *Konflikty w życiu zawodowym*, Kielce 2005, s. 10.

⁴ H. Przybyła, T. Cybulski, *Praktyka mediacji w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych. Stan obecny i propozycje zmian*, [w:] *Wybrane obszary praktyki biegłego sądowego psychologa*, red. J.M. Stanik, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego nr 1649, Katowice 1997, s. 104.

⁵ B. Wajerowska-Oniszczyk, *Mediacja w szkołach*, Lublin 2013, s. 45.

⁶ A. Lewicka-Zelent, *Obniżanie poziomu przemocy i lęku młodzieży gimnazjalnej*, Lublin 2012, s. 91.

⁷ Ibidem, s. 92.

⁸ K. Bargiel-Matusiewicz, *Negocjacje i mediacje*, Warszawa 2007.

⁹ Ch. Moore, *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco 2003, s. 188.

¹⁰ Ibidem, s. 70.

psychologicznymi, substancjalnymi, złożonością sporu, wykorzystywanymi przez strony procedurami negocjacyjnymi, poziomem równowagi pozycji stron, umiejętnościami negocjacyjnymi stron, stadium rozwoju sporu)”.¹¹

Mediacje sądowe w sprawach nieletnich

Mediacje w sprawach nieletnich mogą prowadzić pracownicy rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych lub innych instytucji pełniących funkcje diagnostyczne, profilaktyczne, resocjalizacyjne i wychowawcze. Pośrednikiem może być również osoba godna zaufania, spełniająca warunki określone w § 4 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich¹². Wydaje się zatem, że pośrednicy są odpowiednio przygotowani do udzielania wsparcia stronom konfliktu, poszukującym płaszczyzny porozumienia. Ich wysoki poziom wykształcenia i konieczność rozwijania kompetencji mediacyjnych, powinien znajdować odzwierciedlenie w pomyślnie zakończonych mediacjach. I faktycznie pomimo niewielkiej liczby postępowań mediacyjnych z udziałem nieletnich¹³, szacuje się, że ponad 80% spraw kończy się podpisaniem ugody mediacyjnej. Ten wysoki wskaźnik liczbowy, nie musi jednak zawsze korespondować z wewnętrzną satysfakcją stron z poziomu zaspokojenia własnych potrzeb¹⁴. Dlatego też istotne jest zapoznanie się z opinią osób zainteresowanych (stron) na temat procesu mediacyjnego i wdrożenie w praktykę mediacyjną ich sugestii.

Mediacje prowadzone z udziałem młodzieży podsądnej mają charakter wychowawczy. Dzięki podejmowaniu przez nieletniego próby osiągnięcia porozumienia z osobą pokrzywdzoną, uczy się on przejmowania odpowiedzialności za własne postępowanie. Zasady mediacyjne obligują go do uważnego słuchania drugiej strony konfliktu, co sprzyja rozwojowi jego umiejętności przyjmowania perspektywy innych ludzi¹⁵. Korzystne zmiany mogą także nastąpić w wymiarze osobowości nieletniego. Osoba podejmująca działania naprawcze ma bowiem szansę zminimalizować siłę wyrzutów sumienia, poczucia winy i wstydu¹⁶. Współudział w wypracowywaniu konstruktywnego rozwiązania konfliktu daje jej możliwość doświadczenia poczucia sprawstwa i decyzyjności, co zwiększa prawdopodobieństwo zrealizowania postanowień zawartych w ugodzie mediacyjnej¹⁶.

.....
¹¹ Dz.U. 2001, Nr 56, poz. 591.

¹² A. Lewicka, E. Grudzińska, *Mediacja sądowa. Alternatywna metoda resocjalizacyjna?*, Lublin 2010.

¹³ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania...*, s. 109.

¹⁴ A. Lewicka-Zelent, M. Parcheta-Kowalik, *The Current status of Mediation in juvenile cases in Poland*, Wyd. Uniwersytetu Bukowińskiego, Bukovina, Ukraina 2013, s. 350–352.

¹⁵ I. Mudrecka, *Poczucie odpowiedzialności młodzieży skonfliktowanej z prawem. Studium pedagogiczne*, Opole 2010, s. 115.

¹⁶ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania...*, s. 110.

Nieletni jako wychowanek ośrodka kuratorskiego

Umieszczenie nieletniego w ośrodku kuratorskim (OK) stanowi kolejny, możliwy do zastosowania wobec nieletnich, środek wychowawczy.

W postępowaniu rozpoznawczym, wyjaśniającym i wykonawczym kuratorzy zajmują się sprawami nieletnich oraz rodzin niewydolnych wychowawczo, osobami uzależnionym i ubezwłasnowolnionymi. Wśród tych oddziaływań szczególnego znaczenia nabiera praca kuratora w ośrodku kuratorskim – instytucji sądowej o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, resocjalizacyjnym, a przede wszystkim profilaktycznym. Obecny stan prawny ośrodków kuratorskich określa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich¹⁷).

Skierowanie nieletniego do placówki odbywa się na podstawie postanowienia sądu, na mocy art. 6 § 6 ustawy z dnia 26 października 1982 r. (z późniejszymi zmianami) o postępowaniu w sprawach nieletnich. W ośrodku przebywają dzieci i młodzież do 18 roku życia. Ośrodek kuratorski jest środkiem wychowawczym dla nieletnich, którego celem jest powstrzymywanie i zapobieganie procesowi ich demoralizacji. Podczas codziennego pobytu w ośrodku nieletni są diagnozowani oraz włączani do programu pracy profilaktycznej. Ośrodki kuratorskie działają minimum 20 godzin w tygodniu. Egzekwowanie konieczności uczęszczania przez nieletnich do OK następuje dzięki ścisłej kontroli ich obecności oraz współpracy z rodziną i sędzią. Nieletni rozliczani są z absencji przed kierownikiem OK i sędzią. W przypadku pogłębiania się procesu demoralizacji nieletniego, kierownik lub kurator nieletniego, mogą wnioskować o zmianę środka.

Pracownicy ośrodka zobowiązani są do sprawowania pieczy nad nieletnimi, śledzenia ich postępów w nauce, współpracy z ich rodzinami, a także monitorowania dalszego ich postępowania – szczególnie w odniesieniu do czynów karalnych. Do ośrodków często zgłaszają się po namowie kolegów, małoletni nieobjęci nadzorem. W takiej sytuacji przeprowadza się diagnozę dziecka, a następnie podejmuje decyzję o dalszych jego losach. Niestety rozporządzenie o ośrodkach kuratorskich znacznie ograniczyło możliwość obejmowania opieką takich małoletnich. Alternatywą dla takich dzieci jest świetlica środowiskowa.

Ośrodek kuratorski zobowiązany jest, na podstawie rozporządzenia z dnia 5 października 2001, prowadzić dokumentację, która zawiera plan oddziaływań wychowawczych, resocjalizacyjnych i profilaktycznych (także o charakterze autorskim) na dany rok kalendarzowy. Akt normatywny reguluje kwestie dotyczące diagnozy funkcjonowania dziecka w aspekcie zachodzących w jego zachowaniu zmian.

.....
¹⁷ Dz.U.01.120.1294.

Założenia metodologiczne

W badaniach własnych zastosowano ilościowy model badań, wykorzystując sondaż diagnostyczny.

Celem badań własnych była próba rozpoznania opinii, nastawienia i wiedzy nieletnich przejawiających i doświadczających przemocy na temat mediacji sądowej.

Z tak określonego celu wynikają następujące pytania szczegółowe:

1. Co podopieczni ośrodka kuratorskiego rozumieją pod pojęciem mediacji?
2. Na czym polega ugoda mediacyjna w opinii badanych respondentów?
3. Jaką rolę według nieletnich pełni mediator w postępowaniu mediacyjnym?
4. Jakie doświadczenia posiada młodzież w związku z uczestnictwem w mediacji?
5. Jakie są przyczyny rozwiązywania konfliktów na drodze mediacyjnej w opinii badanej młodzieży?
6. W jaki sposób badana młodzież postrzega sprawców i ofiary, w roli stron konfliktu prawnego?
7. Jaką metodę rozwiązywania konfliktów preferuje badana młodzież?
8. Jakie wady i zalety z uczestniczenia w mediacji dostrzegają nieletni?
7. Czy, a jeśli tak, to jakie, występują różnice w opinii nieletnich na temat mediacji sądowych, w zależności od poziomu stosowanej przez nich i doświadczanej przemocy?

Na podstawie wyników badań A. Lewickiej-Zelent założono, że opinie nieletnich na temat mediacji znacznie różnią się w zależności od poziomu stosowanej przez nich i doświadczanej przemocy. Bardziej przychylny stosunek wobec mediacji, traktowanej jako forma sprawiedliwości naprawczej, mają agresorzy niż ofiary przemocy. Wydaje się, że nadal w opinii społecznej obecny jest pogląd, że sprawca może uzyskać zdecydowanie więcej korzyści od osób pokrzywdzonych¹⁸.

W badaniu wykorzystano skalę „A” i „O” K. Kmiecik-Baran¹⁹, która posłużyła do wyodrębnienia dwóch grup badanych osób. Dzięki uzyskanym wynikom możliwe było utworzenie grupy agresorów i ofiar przemocy.

Ponadto zastosowano kwestionariusz ankiety własnego autorstwa, zawierający 17 pytań zamkniętych i półotwartych. Za jego pomocą uzyskano podstawowe informacje o nieletnich i ich poglądach na temat mediacji. Narzędzie dzieli się na cztery części. Na wstępie badani podali swoje dane osobowe. Na podstawie drugiej części możliwe było ustalenie poziomu wiedzy nieletnich na temat mediacji. W trzeciej części kwestionariusza nieletni oceniali sytuację sprawców i ofiar

.....

¹⁸ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania...*,

¹⁹ K. Kmiecik-Baran, *Młodzież a przemoc*, Warszawa 2000, s. 42.

w postępowaniu mediacyjnym, a w kolejnej wypowiedzieli się na temat możliwości zmiany środka w zależności od udziału stron konfliktu prawnego w mediacji.

Badania przeprowadzono we wrześniu 2013 r. w Ośrodku Kuratorskim nr 3 w Świdniku, w którym realizowane są programy z zakresu profilaktyki uzależnień i promocji zdrowia. Zajęcia w ośrodku, na poziomie podstawowym, prowadzone są według rocznego planu oddziaływań resocjalizacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych. W programie realizowane są zadania, mające na celu wypracowanie społecznie akceptowanych reguł współżycia grupowego, rozwijanie umiejętności unikania niebezpieczeństw związanych z uzależnieniami i propagowanie zdrowego trybu życia. Docelowo chodzi jednak o powstrzymanie zachowań autodestrukcyjnych u podopiecznych²⁰.

Praca wychowawcza przede wszystkim bazuje na zasadzie akceptacji nieletniego i jego środowiska rodzinnego, szacunku dla odmienności, wsparcia i interdyscyplinarności oddziaływań. Udzielana wychowankom pomoc wielokrotnie ma charakter krótkoterminowej interwencji.

W 41-osobowej grupie, zdecydowaną większość stanowili chłopcy w wieku 16–17 lat (80%). 17% z nich ukończyło 18 lat. Połowa nieletnich wychowywała się w rodzinach pełnych, a w 30% przypadków chłopcy byli pod wyłączną opieką matek (z powodu śmierci ojców). Niemal połowa z nich posiadała troje lub więcej rodzeństwa. Jedynacy stanowili 10% ogółu. Ze względu na zjawisko bezrobocia rodziców sytuację materialną rodzin badanych osób można określić jako niekorzystną. Połowa ojców i 40% matek badanych chłopców nie była zatrudniona.

Wyniki badań własnych

Zebrany materiał empiryczny poddano analizie, dokonując podziału badanej młodzieży na dwie grupy. Grupę agresorów i ofiar przemocy wyodrębniono na podstawie uzyskanych wyników w skali „A” i „O” K. Kmiecik-Baran²¹. Wyniki surowe, przeliczono na stenowe. Te z osób, które charakteryzowały się wysokim poziomem doświadczanej przemocy ogólnej uznano za ofiary, a te o wysokim poziomie stosowanej przemocy ogólnej – za sprawców. Po odrzuceniu kwestionariuszy nieletnich, którzy uzyskali niskie lub przeciętne wyniki w skali, bądź zakwalifikowani zostali do grupy tzw. agresywnych ofiar, utworzono dwie równoliczne, 15-osobowe grupy. Dokonany zabieg, ujawnił znaczne nasilenie zjawiska przemocy w grupie podopiecznych ośrodka kuratorskiego.

W pierwszej kolejności poproszono badanych chłopców o zdefiniowanie pojęcia „mediacja sądowa”, aby sprawdzić, czy rozumieją jego sens (tab. 1).

.....

²⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich, Dz.U.01.120.1294.

²¹ K. Kmiecik-Baran, op. cit., s. 94.

Tabela 1. Mediacja w opinii nieletnich

Mediacja to...	Agresor		Ofiara	
	N	%	N	%
proces prowadzący do ugody między ofiarą a sprawcą przestępstwa	7	46,6	1	6,6
terapia mająca na celu leczenie zaburzeń zachowania	2	13,3	5	33,3
proces polegający na zabezpieczaniu interesów i potrzeb ofiary	9	60	1	6,6
proces oferujący sprawcy możliwość przejęcia na siebie odpowiedzialności za popełnione przestępstwo	4	26,6	1	6,6
sposób rozwiązywania konfliktów na drodze sądowej	3	20	1	6,6
nie wiem	–	–	6	40
Chi-2 = 19,71; df = 5; p < 0,001				

Nieletni z porównywanych grup istotnie różnili się między sobą pod względem sposobu definiowania mediacji ($p < 0,001$). Agresorzy zdecydowanie częściej podkreślali, że mediacja jest procesem umożliwiającym zaspokojenie potrzeb osób pokrzywdzonych. Blisko połowa z nich rozumiała ją w kategoriach procesu prowadzącego do ugody. Nieletni badani przez A. Lewicką i E. Grudzieńską²² najczęściej podawali taką definicję mediacji, w której wskazywane były role stron, dążących do porozumienia. Ofiary częściej jednak utożsamiały ją z terapią, zmierzającą do redukcji zaburzeń w zachowaniu sprawców.

Badani próbowali również określić czym jest ugoda mediacyjna. I znowu wystąpiły znaczne rozbieżności w wypowiedziach porównywanych grup młodzieży ($p < 0,01$). Zdecydowana większość nieletnich właściwie jednak rozumiała funkcję ugody, sprowadzając ją do narzędzia pomocnego w osiąganiu przez strony satysfakcjonującego rozwiązania. Osoby doświadczające przemocy, istotnie rzadziej dostrzegały jej zaletę w postaci jednoczesnego zaspokojenia potrzeb obu stron konfliktu prawnego.

Chcąc sprawdzić czy nieletni wiedzą jakie formy zadośćuczynienia mogą zaproponować osobom pokrzywdzonym, poproszono o ich wskazanie. Większość badanych dostrzegała możliwość wypłacenia osobom pokrzywdzonym odszkodowań finansowych (częściej agresorzy) lub wykonania na ich rzecz pewnych prac (częściej ofiary) ($p < 0,001$). Pojedyncze osoby byłyby skłonne świadczyć usługi na rzecz społeczeństwa lub przeprosić osoby pokrzywdzone.

Wszyscy badani wiedzieli, że w trakcie spotkań mediacyjnych strony konfliktu współpracują z mediatorem. Dlatego próbowali określić funkcje pełnione przez niego (tab. 2).

.....

²² A. Lewicka, E. Grudzieńska, op. cit., s. 42.

Tabela 2. Rola mediatora w opinii nieletnich

Mediator...	Agresorzy		Ofiary	
	N	%	N	%
pomaga zważnionym stronom w osiągnięciu porozumienia	6	40	1	6,6
nie narzuca pomysłu stronom	2	13,3	6	40
narzuca stronom swoje pomysły odnośnie rozwiązania sytuacji	3	20	1	6,6
odgrywa rolę sędziego	1	6,6	–	–
czuwa nad przebiegiem mediacji i zachęca strony do negocjowania form za- dośćuczynienia	2	13,3	–	–
może sugerować, co ma być przedmiotem ugody	1	6,6	3	20
może opowiadać się po jednej ze stron	–	–	4	26,6
Chi-2 = 14,57; df = 6; p < 0,02				

Nieletni z porównywanych grup zwracali uwagę na różne zadania mediatorów ($p < 0,05$). Agresorzy częściej podkreślali, że pomagają oni zważnionym stronom osiągnąć porozumienie. Ofiary przemocy wykazały się zdecydowanie mniejszą znajomością zasad mediacyjnych. Częściej nie zdawali sobie sprawy z konieczności przestrzegania przez pośredników zasady bezstronności, choć wiedzieli, że muszą oni postępować zgodnie z zasadą neutralności. Uzyskany wynik potwierdza wcześniejsze doniesienia badawcze, w których nieletni sprawdzali rolę mediatora do udzielania pomocy zważnionym stronom podczas osiągania porozumienia²³.

Badani wykreowali w wyobraźni wizję idealnego pośrednika. Oczekiwali od niego: wysoko rozwiniętych umiejętności kierowania przebiegiem spotkań mediacyjnych (40%), przestrzegania zasady neutralności (27%) i bezstronności (27%) oraz udzielania pomocy w spisaniu ugody mediacyjnej (27%). Pojedyncze osoby podkreślały znaczenie jego kompetencji komunikacyjnych. Uzyskany wynik potwierdza wnioski z badań prowadzonych przez A. Linkiewicz²⁴ i A. Lewicką i E. Grudzieńską²⁵.

Zważywszy na potrzebę określenia, na ile wiedza nieletnich na temat mediacji pochodzi z ich doświadczeń, sprawdzono, jak wielu z nich miało okazję uczestniczyć w spotkaniu mediacyjnym. Uzyskany wynik wskazuje na niewielki stopień upowszechnienia mediacji sądowych w prawach nieletnich w Polsce²⁶. Jedynie 20% agresorów i 27% ofiar przemocy, miało okazję rozwiązywać konflikty na drodze mediacyjnej.

²³ Ibidem, s. 43.

²⁴ A. Linkiewicz, *Mediacja szkolna w opinii uczniów i nauczycieli szkoły średniej*, [w:] *Skuteczna resocjalizacja doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 371–382.

²⁵ A. Lewicka, E. Grudzieńska, op. cit., s. 67.

²⁶ Ibidem, s. 79.

Ci, którzy brali w udział w postępowaniu mediacyjnym, wypowiedzieli się na temat tego, co zadecydowało o wyborze takiego, a nie innego sposobu rozwiązania konfliktu prawnego. Pozostali podali prawdopodobne przyczyny brania udziału przez nich w mediacji (tab. 3).

Tabela 3. Potencjalne i rzeczywiste przyczyny uczestnictwa nieletnich w mediacji

Przyczyny uczestnictwa w mediacji	Agresor		Ofiara	
	N	%	N	%
tak, ponieważ byłaby dla mnie szansą	2	13,3	8	53,3
tak, ponieważ jest interesującą formą rozwiązywania konfliktów	9	60	2	13,3
nie, ponieważ obawiam się takiego rozwiązania sprawy	1	6,6	4	26,6
nie, ponieważ wydaje się niejasną i skomplikowaną formą rozwiązywania konfliktów	2	13,3	1	6,6
nie wiem	1	6,6	–	–
Chi-2 = 11,18; df = 4; p < 0,02				

Nieletni z porównywanych grup podawali zróżnicowane przyczyny uczestniczenia w postępowaniu mediacyjnym ($p < 0,05$). Większość agresorów traktowała mediację jako atrakcyjną formę rozwiązywania konfliktów, natomiast osoby będące ofiarami dostrzegały w niej szansę dla samych siebie. Ci, którzy nie zdecydowali by się na udział w mediacji, najczęściej obawialiby się skomplikowanego sposobu osiągania porozumienia. Ich lęki mogą wynikać z niezajomości procedur postępowania mediacyjnego.

Zauważono, że obawy nieletnich związane z uczestnictwem w mediacji mogą wynikać z niedostatków wiedzy na ten temat. Aby to sprawdzić, poproszono ich o wskazanie przyczyn niechęci do brania udziału w postępowaniu mediacyjnym. Stwierdzono występowanie znacznych różnic między nieletnimi w tym względzie ($p < 0,05$). Młodzież często stosująca przemoc wobec innych, najczęściej obawiała się spotkania z osobą pokrzywdzoną (60%), w tym jej reakcji (20%). Natomiast ofiary częściej uważały, że mediacja stanowi tylko dodatkową karę do orzeczonych przez sąd środków wychowawczych (47%).

Kolejnym potwierdzeniem niskiego poziomu wiedzy nieletnich o mediacji była ich wypowiedź na temat uczestników spotkania. Twierdzili oni bowiem, że w mediacji może brać udział wiele innych osób, poza stronami konfliktu, co przeczy zasadzie poufności²⁷. Agresorzy zdecydowanie częściej niż ofiary przemocy wskazywali na rodziców jako uczestników spotkań ($p < 0,05$). Braki w wiedzy mogą skutkować negatywnymi opiniami badanych o postępowaniu mediacyjnym. Trudno

.....

²⁷ A. Lewicka-Zelent, *Obniżanie...*, s. 78.

byłoby przecież szczerze wyrażać swoje emocje w obecności kierownika ośrodka czy kuratora (tab. 4).

Tabela 4. Osoby współuczestniczące w postępowaniu mediacyjnym w opinii nieletnich

Strony mediacji	Agresorzy		Ofiary	
	N	%	N	%
Rodzice	5	33,3	–	–
Opiekunowie prawni	–	–	3	20
Dziadkowie	2	13,3	1	6,6
Loledzy	1	6,6	–	–
Wychowawca	3	20	1	6,6
Dyrektor schroniska	–	–	4	26,6
Psycholog	1	6,6	2	13,3
Kurator	2	13,3	1	6,6
Nie wiem	–	–	3	20
Chi-2 = 17,98; df = 8; p < 0,02				

Nieletni dokonali oceny sytuacji, w jakiej znajdują się sprawcy, uczestnicząc w mediacji. Próbowali zatem określić niejako swoją rolę w postępowaniu mediacyjnym (tab. 5).

Tabela 5. Sytuacja sprawcy w postępowaniu mediacyjnym w opinii nieletnich

Sprawca ma możliwość...	Agresorzy		Ofiary	
	N	%	N	%
opowiedzenia osobie poszkodowanej o całym zdarzeniu	1	6,6	5	33,3
wynagrodzenia krzywdy wyrządzonej ofierze	–	–	3	20
przepraszania osoby pokrzywdzonej	7	46,6	1	6,6
uniknięcia surowszej sankcji karnej	–	–	1	6,6
uniknięcia stygmatyzacji	4	26,6	1	6,6
zrozumienia konsekwencji swojego czynu	3	20	1	6,6
uniknięcia konsekwencji popełnionego czynu karalnego	–	–	1	6,6
możliwość uniknięcia rozprawy sądowej	–	–	2	13,2
Chi-2 = 16,02; df = 8; p < 0,04				

Uwagę zwraca większa różnorodność wypowiedzi nieletnich z grupy ofiar przemocy na temat sytuacji sprawcy w roli strony konfliktu w porównaniu z agresorami. Najczęściej dostrzegali oni możliwość opowiedzenia osobie pokrzywdzonej

o zaistniałym zdarzeniu z własnej perspektywy i wynagrodzenia jej wyrządzonych szkód. Natomiast nieletni, będący sprawcami agresji, zdecydowanie częściej widzieli w mediacji okazję do przeproszenia osoby pokrzywdzonej i uniknięcia stygmatyzacji społecznej ($p < 0,05$). Często stawianym zarzutem wobec mediacji w sprawach nieletnich jest kierowanie się przez sprawców pobudkami czysto egoistycznymi. W aktualnym badaniu nie stwierdzono takiego zjawiska. Wręcz odwrotnie, większość badanych brała pod uwagę możliwość naprawienia swoich błędów. Skłaniała się zatem ku zadośćuczynieniu ofiarom wyrządzonych krzywd.

Poproszono również nieletnich o przyjęcie perspektywy osób pokrzywdzonych i wskazanie przypuszczalnych motywów uczestniczenia w mediacji (tab. 6).

Tabela 6. Sytuacja ofiary w postępowaniu mediacyjnym w opinii nieletnich

Osoba pokrzywdzona ma możliwość...	Agresorzy		Ofiary	
	N	%	N	%
uzyskania od sprawcy odpowiedzi na wiele pytań, związanych z motywacją i okolicznościami popełnienia czynu	1	6,66	–	–
opowiedzenia sprawcy o swoich przeżyciach	1	6,66	1	6,66
otrzymania zadośćuczynienia za szkody i krzywdę	–	–	2	13,33
wspólnego ustalenia korzystnej dla wszystkich ugody	2	13,33	1	6,66
poczucia satysfakcji z aktywnego udziału w procesie	2	13,33	–	–
pozbycia się lęku i obaw przed przestępczością w przyszłości	2	13,33	–	–
uniknięcia wtórnej wiktymizacji	–	–	8	53,33
wymierzenia sprawiedliwej kary sprawcy czynu karalnego	–	–	2	13,33
przyczynienia się do pozbawienia wolności sprawcy przestępstwa	7	46,66	1	6,66
Chi-2 = 21,83; df = 8; $p < 0,005$				

Osoby będące ofiarami przemocy istotnie częściej zwracali uwagę na sytuację osób pokrzywdzonych w porównaniu z agresorami ($p < 0,01$). Uważały, że dzięki uczestniczeniu w postępowaniu mediacyjnym mogą uniknąć wtórnej wiktymizacji. Natomiast sprawcy przemocy częściej podkreślali możliwość podejmowania decyzji w zakresie wymierzania kary pozbawienia wolności osobie, która wyrządziła komuś krzywdę. Skłaniali się zatem ku bardziej odwetowemu rozwiązaniu konfliktu, charakterystycznemu dla modelu sprawiedliwości retrybtywnej²⁸.

Poziom wiedzy, charakter własnych doświadczeń i postaw związanych z mediacją, w dużej mierze zdecydowały o wyborze przez nieletnich metody rozwiązywania konfliktu prawnego (tab. 7).

.....

²⁸ Ibidem, s. 80.

Tabela 7. Sposoby rozwiązywania spraw, dotyczących czynów zabronionych, w opinii nieletnich

Sposoby rozwiązywania konfliktów prawnych	Agresorzy		Ofiary	
	N	%	N	%
Postępowanie sądowe	2	13,3	7	46,6
Postępowanie mediacyjne	11	73,3	3	19,9
Nie wiem	2	13,3	5	33,3
Chi-2 = 8,85; df = 3; p < 0,03				

Nieletni istotnie różnili się w poglądach na temat preferowanego sposobu rozwiązywania spraw, dotyczących czynów zabronionych ($p < 0,05$). Agresorzy zdecydowanie częściej opowiadali się za postępowaniem mediacyjnym w przypadku zaistnienia konfliktu prawnego w porównaniu do rówieśników będących ofiarami. Siedmiu chłopców (będących ofiarami) nie było w stanie jednoznacznie stwierdzić czy wolałoby uczestniczyć w postępowaniu sądowym, czy mediacyjnym. Być może wynika to z braku przez nich wiedzy na temat mediacji. Uzyskany wynik zaprzecza wcześniejszym doniesieniom badawczym, w których zaznaczała się tendencja do większego poparcia przez nieletnich rozstrzygnięcia konfliktów w sądzie²⁹.

Przychylność badanych wobec instytucji mediacji uwarunkowana jest również rodzajem rozwiązywanego konfliktu prawnego. Agresorzy zdecydowanie częściej dopuszczali możliwość prowadzenia mediacji w przypadkach: wykroczeń drogowych (47%), molestowania seksualnego (53%) i włamań (33%). Natomiast większość ofiar przemocy uważało, że wszystkie sprawy o niskiej szkodliwości społecznej (60%) oraz konflikty rodzinne (40%) mogłyby być rozwiązywane na drodze mediacji. W badaniach A. Lewickiej³⁰ nieletni opowiadali się za postępowaniem sądowym w przypadku poważnych przestępstw, tj. zabójstwa, molestowania seksualnego, gwałtu lub wykorzystania seksualnego dzieci. Utwierdza to w przekonaniu, że ustawodawca słusznie uzależnia proces mediacyjny od wagi czynu przestępczego³¹.

Badani dostrzegali zalety i wady, uczestniczenia w postępowaniu mediacyjnym. I w tym zakresie porównywane grupy młodzieży różniły się istotnie statystycznie (tab. 8).

Nieletni sprawcy przemocy najczęściej twierdzili, że mediacja umożliwia uniknięcie postępowania sądowego, ale też, że sprzyja zaspokojeniu potrzeb obu stron konfliktu. Natomiast ofiary przemocy podkreślały cenną rolę mediacji w uniknięciu zjawiska wtórnej wiktylizacji oraz sądowego rozstrzygnięcia konfliktu. Rozbieżności w wypowiedziach nieletnich mogą wynikać z większej empatyczności ofiar, które bardziej zwracały uwagę na interesy osób pokrzywdzonych ($p < 0,05$).

²⁹ A. Lewicka, E. Grudzińska op. cit., s. 87.

³⁰ Ibidem, s. 89.

³¹ Dz.U. Nr 88, poz. 553.

Tabela 8. Zalety postępowania mediacyjnego w opinii nieletnich

Mediacja umożliwia...	Agresorzy		Ofiary		M1-M2
	M1	SD1	M2	SD2	
wyrażenie uczuć przez strony	0,12	0,33	0,32	0,47	-0,2
uniknięcie osobie poszkodowanej wtórnej wiktymizacji	0,16	0,37	0,36	0,48	-0,2
uniknięcie przez sprawcę stygmatyzacji	0,16	0,37	0,16	0,37	0
zaspokojenie potrzeb obu stron	0,2	0,4	0,04	0,2	0,16
uniknięcie postępowania sądowego	0,36	0,49	0,44	0,5	-0,08
osiągnięcie rozwiązania satysfakcjonującego obie strony	0,16	0,37	0	0	0,16
nie wiem	0,16	0,37	0,04	0,2	0,12

Porównywani nieletni istotnie różnili się w zakresie negatywnego oceniania postępowania mediacyjnego ($p < 0,01$). Sprawcy przemocy częściej podkreślali, że istnieje duże prawdopodobieństwo manipulacji ze strony osób pokrzywdzonych. Natomiast osoby doświadczające przemocy upatrują wad mediacji przede wszystkim w możliwości wywierania przez mediatora wpływu na strony konfliktu. Ponadto badani nieletni podawali, że stosunkowo rzadko proponuje się rozwiązanie konfliktu na drodze mediacji. Występuje także prawdopodobieństwo manipulacji między stronami.

Tabela 9. Wady postępowania mediacyjnego w opinii nieletnich

Wady...	Agresorzy		Ofiary		M1-M2
	M1	Sd1	M2	Sd2	
brak propozycji rozwiązania konfliktu przy pomocy mediacji	0,08	0,27	0,36	0,49	-0,28
zbyt mała wiedza społeczeństwa na temat mediacji	0,2	0,4	0,24	0,43	-0,04
możliwość manipulacji ze strony sprawcy	0,16	0,37	0,28	0,45	-0,12
możliwość manipulacji ze strony ofiary	0,28	0,45	0,12	0,33	-0,05
możliwość manipulacji ze strony mediatora	0,16	0,37	0,28	0,45	-0,29
brak szczerości stron	0,16	0,37	0,28	0,45	-0,29
egoistyczne intencje sprawcy	0,08	0,27	0,25	0,43	-0,17
nie wiem	0,12	0,33	0,04	0,2	-0,08

Wyniki badania własnego, jak i tego prowadzonego przez A. Lewicką³², świadczą o tym, że nieletni nie wierzą w skuteczność postępowania mediacyjnego. Różnili się oni istotnie w ocenie wad i ograniczeń mediacji ($p < 0,002$).

³² A. Lewicka, E. Grudzińska, op. cit., s. 44.

Agresorzy częściej podkreślali, że istnieje duże prawdopodobieństwo manipulacji ze strony ofiary. Nieletni będący ofiarami upatrują wad mediacji w możliwości wywierania przez mediatora wpływu na strony konfliktu. Ponadto, co wskazano już wcześniej, badani nieletni podawali, że stosunkowo rzadko proponuje się rozwiązanie konfliktu na drodze mediacji oraz że występuje prawdopodobieństwo manipulacji między stronami.

Dyskusja wyników i wnioski

Podsumowując uzyskane wyniki badań należy stwierdzić, że większość badanej młodzieży rozumie zasady sprawiedliwości restytucyjnej, wyrażającej się podczas mediacji. Większe jednak braki w zakresie wiedzy na temat podstawowych reguł mediacyjnych posiadają osoby doświadczające przemocy. Zdecydowana większość nieletnich właściwie postrzega funkcję ugody, sprowadzając ją do narzędzia pomocnego w osiąganiu przez strony konfliktu satysfakcjonującego rozwiązania. Badana młodzież dostrzega wiele korzyści z uczestniczenia w spotkaniu mediacyjnym. Sprawcy przemocy doceniają możliwość opowiedzenia osobie pokrzywdzonej o zaistniałym zdarzeniu z własnej perspektywy i wynagrodzenia jej wyrządzonych szkód. Postrzegają mediację jako okazję do przeproszenia swojej ofiary oraz uniknięcia stygmatyzacji społecznej. Natomiast nieletni doświadczający przemocy podkreślają, że udział w mediacji minimalizuje możliwość wystąpienia zjawiska wtórnej wiktyimizacji. Uzyskany wynik satysfakcjonuje, zważywszy na niewielki udział badanych w spotkaniach mediacyjnych i brak możliwości zapoznania się z ideą sprawiedliwości naprawczej w praktyce. Dlatego nie zaskakują posiadane przez młodych ludzi wątpliwości. Młodzież z porównywanych grup obawia się, że podczas spotkań mediacyjnych zachodzą procesy manipulacyjne. Jednak agresorzy doszukują się tego źródła zagrożenia w osobach poszkodowanych, a osoby doświadczające przemocy – w pośrednikach. Ich lęki można jednak wytłumaczyć deficytami wiedzy na temat procedur mediacyjnych. Pomimo widocznych różnic w opiniach porównywanej młodzieży na temat instytucji mediacji sądowej zaobserwowano pewną jednomyślność. Według młodzieży, niezależnie od przynależności do grupy, postępowanie mediacyjne stanowi pozytywną alternatywę dla sądowego rozstrzygnięcia konfliktów.

Trudno wyciągać ogólne wnioski z przeprowadzonego badania, gdyż ma ono charakter pilotażowy i wymaga uszczegółowienia w toku dalszych eksploracji. Zabieg taki wydaje się jednak pożądany z psychopedagogicznego punktu widzenia.

Zapoznanie się z poglądami nieletnich na temat instytucji mediacji sądowej może okazać się pomocne podczas diagnozowania, a następnie prognozowania zmian w ich zachowaniu. Wiedza taka powinna jednak przede wszystkim skłaniać pedagogów do podjęcia interwencji wychowawczo-terapeutycznych, zarówno w grupie osób przejawiających, jak i doświadczających przemocy. Agresorzy, od

których rozpoczyna się spirala przemocy, znajdujący się w grupie osób o wysokim poziomie ryzyka przestępczości gwałtownej, mogą uczęszczać na Treningi Zastępowania Agresji, asertywności, empatii lub kształtowania umiejętności społecznych, które coraz częściej stanowią ofertę edukacyjną dla młodzieży. Zasadne jednak wydaje się organizowanie oddzielnych zajęć dla sprawców i ofiar przemocy, zmierzających do różnych celów³³.

Dodatkowo nieletni powinni mieć szansę brania udziału w zajęciach poszerzających ich wiedzę na temat mediacji i rozwijania kompetencji związanych z konstruktywnym rozwiązywaniem konfliktów. Program edukacji mediacyjnej może pomóc w przygotowaniu wychowanków z ośrodków kuratorskich do społecznego funkcjonowania w rodzinie i środowisku lokalnym. Bez kształtowania postaw zgodnych z wartościami społecznymi nie będzie możliwa ich ponowna adaptacja do życia w społeczeństwie³⁴. Jak wynika z badań A. Lewickiej-Zelent treningi mediacyjne przynoszą pożądane efekty w zakresie rozwoju empatii i asertywności uczestników, niezbędnych do osiągnięcia satysfakcjonujących rozwiązań konfliktów³⁵. Uzyskiwane zmiany w wielu aspektach funkcjonowania uczestników programów mediacyjnych i spotkań mediacyjnych umacniają w przekonaniu o konieczności krzewienia idei sprawiedliwości naprawczej wśród młodych ludzi³⁶.

Abstract: Judicial mediation in the opinion of minors who manifest and experience violence

Mediation proceedings in juvenile cases are held with the participation of the youth infringing legal norms. They provide compensation to the victims, and at the same time avoid placement in social rehabilitation facilities, as well as obtain forgiveness, and decrease the level of shame and guilt. The aim of the studies was to learn the opinions of minors on the subject of judicial mediation. Hence, minor boys from the Probation Centre No. 3 in Świdnik were subject to these studies. The "A" and "O" scales of K. Kmiecik-Baran and questionnaire of own work on the subject of mediation were used. **Key words:** judicial mediation, violence, juvenile.

Bibliografia

- [1] Bargiel-Matusiewicz K., *Negocjacje i mediacje*, Warszawa 2007.
- [2] Fedorowska D., *Vademecum zawodowego mediatora. Wprowadzenie do mediacji*, Wrocław 2008.

³³ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania...*, s. 65.

³⁴ A. Wojnarska, M. Monist-Czerwińska, A. Lewicka, E. Grudzińska, *Oddziaływania socjoterapeutyczne*, [w:] Szansa. Aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej. Raport ewaluacyjny, Lublin 2009, s. 26–27.

³⁵ A. Lewicka, *Profesjonalny mediator. Zostań nim! Poradnik metodyczny*, Lublin 2010, s. 67.

³⁶ A. Lewicka-Zelent, *Obniżanie...*, s. 68.

- [3] Haeske U., *Konflikty w życiu zawodowym*, Kielce 2005.
- [4] Kmiecik-Baran K., *Młodzież a przemoc*, Warszawa 2000.
- [5] Kruk E., Spasowska H., *Mediacja. Wybór źródeł, wzory dokumentów i pism, statystyki, bibliografia*, Warszawa 2008.
- [6] Lewicka A., *Profesjonalny mediator. Zostań nim! Poradnik metodyczny*, Lublin 2008.
- [7] Lewicka A., Grudziewska E., *Mediacja sądowa. Alternatywna metoda resocjalizacyjna?*, Lublin 2010.
- [8] Lewicka-Zelent A., *Obniżanie poziomu przemocy i lęku młodzieży gimnazjalnej*, Lublin 2012.
- [9] Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Lublin 2013.
- [10] Lewicka-Zelent A., Parcheta-Kowalik M., *The Current status of Mediaton in juvenile cases in Poland, Ukraina* 2013, s. 350–352.
- [11] Moore Ch., *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco 2003.
- [12] Mudrecka I., *Poczucie odpowiedzialności młodzieży skonfliktowanej z prawem. Studium pedagogiczne*, Opole 2010.
- [13] Przybyła H., Cybulski T., *Praktyka mediacji w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych. Stan obecny i propozycje zmian*, [w:] *Wybrane obszary praktyki biegłego sądowego psychologa*, red. J.M. Stanik, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego* nr 1649, Katowice 1997, s. 104–127.
- [14] Wajerowska-Oniszczyk B., *Mediacja w szkołach*, Lublin 2003.
- [15] Wojnarska A., Monist-Czerwińska M., Lewicka A., Grudziewska E., *Oddziaływania socjoterapeutyczne*, [w:] *Szansa. Aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej. Raport ewaluacyjny*, Lublin 2009.

Akty Prawne

- [16] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz.U. 2001, Nr 56, poz. 591).
- [17] Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2010, Nr 33, poz. 178).